

Magdalena Kołodzinska

Kształtowanie się kultur pamięci
miast na obszarach
wielokulturowych (analiza
porównawcza na przykładzie
Olsztyna i Kłajpedy po II wojnie
światowej) : międzynarodowe
warsztaty metodologiczne 24–27
styczeń 2012 r.

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 407-410

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Magdalena Kołodzińska

KSZTAŁTOWANIE SIĘ KULTUR PAMIĘCI MIAST NA OBSZARACH WIELOKULTUROWYCH (ANALIZA PORÓWNAWCZA NA PRZYKŁADZIE OLSZTYNA I KŁAJPEDY PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ). MIĘDZYNARODOWE WARSZTATY METODOLOGICZNE 24–27 STYCZNIA 2012 ROKU

Na kulturę pamięci składa się całokształt wszystkich możliwych form świadomej pamięci człowieka o wydarzeniach, osobistościach i procesach historycznych. Mogą one przybierać charakter estetyczny, polityczny lub poznawczy. Pojęcie „kultury pamięci” wprowadził do nauki niemiecki egiptolog i kulturoznawca Jan Assmann w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. Badania na tym polu mają charakter interdyscyplinarny. W ostatnich latach duże zainteresowanie nimi można zaobserwować również w Polsce. Odzwierciedleniem tego było zorganizowanie w Olsztynie w dniach 24–27 stycznia 2012 r. międzynarodowych warsztatów metodologicznych poświęconych badaniom kultur pamięci środowisk miejskich na obszarach wielokulturowych. Organizatorami warsztatów były Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie oraz Instytut Historii Litwy w Wilnie. Warsztaty były częścią międzynarodowego projektu pt. *Związki kultur pamięci w dawnych Prusach Wschodnich po 1945 r. Analiza porównawcza na przykładzie Olsztyna i Kłajpedy*. Projekt realizowany jest w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki.

Warsztaty składały się z trzech paneli tematycznych. Na wstępie Krzysztof Narojczyk (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie) w prezentacji multimedialnej omówił podstawowe założenia programowe projektu badawczego. Skupił się na pytaniach dotyczących następujących problemów badawczych:

1. W jaki sposób określone miasta bądź obszary zlokalizowane w regionach wieloetnicznych lub wielokulturowych po pewnym czasie postrzegane są jako „swoje” w systemie wartości danego narodu?

2. Jak społeczne podtrzymywanie i transformacja określonych wartości i tradycji z minionego okresu wpływa na zmianę stosunku do odziedziczonych

pomników kultury materialnej i przekształcania ich w element dziedzictwa kulturowego, istotnego i aktualnego dla społeczeństwa konkretnego miasta?

3. Jakie elementy dziedzictwa kulturowego i społecznej wizji przeszłości wpływają na tożsamość mieszkańców miasta?

4. Jaka jest rola polityki pamięci w kształtowaniu kultury pamięci miast?

5. Dlaczego wybrano Olsztyn i Kłajpedę jako obiekty analizy porównawczej?

Badania prowadzone są w oparciu o ogólną hipotezę roboczą, że model kształtowania się kultur pamięci w obu miastach po 1945 r. był zbliżony, a istotną determinantą jego ewoluowania był stopień demokratyzacji kanałów komunikacyjnych społeczeństwa związany z bieżącą polityką.

Pierwszy panel – *Problemy metodologiczne w badaniach kultur pamięci miast* rozpoczął Igor Kąkolewski (Uniwersytet Warszawski) referatem *Czym jest kultura pamięci? Przykład polskiej i niemieckiej pamięci zbiorowej o Krzyżakach w przestrzeni miejskiej*. Wystąpienie rozpoczął od wyjaśnienia terminu „polityka historyczna”. Następnie wyróżnił trzy poziomy pamięci: społeczną, zbiorową i kulturową oraz wyjaśnił koncepcję miejsc pamięci (Lieux de memoire). Miejscem pamięci może być miejsce geograficzne, instytucja (Zakon Krzyżacki), wydarzenie, człowiek lub grupa ludzi, którzy znaleźli trwałe miejsce w zbiorowej świadomości historycznej i kulturze pamięci, funkcjonując w tym obszarze na zasadzie ikony przywołującej rozmaite treści historyczne i aktualne polityczne w rozmaitej oprawie emocjonalnej.

Alvydas Nikžentaitis (Uniwersytet Wileński) w referacie *Specyfika przestrzeni miasta w badaniach kultury pamięci* zwrócił uwagę na procesy kreowania kultur pamięci oraz ich podział według Jana i Aleidy Assmanów. Omówił lokalne kultury pamięci i ich powiązania z kulturami pamięci państwa oraz kulturami pamięci stolicy w epoce komunistycznej. Przy materializowaniu kultury pamięci bardzo istotna staje się przestrzeń miasta. Referent stwierdził, że kultur pamięci istnieje tyle, ile jest środowisk komunikacji. Podkreślił także szczególną rolę stolicy w kreowaniu kultur pamięci lokalnych ośrodków miejskich.

W wystąpieniu *Instytucje naukowe Olsztyna jako animatorzy pamięci historycznej miasta* Norbert Kasperek (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie) przedstawił instytucje naukowe Olsztyna, które funkcjonowały po II wojnie światowej. Pierwszymi taki instytucjami były muzeum i archiwum. Następną placówką naukowo-badawczą był Instytut Mazurski (kontynuatorem tej placówki jest Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego). Jednak największy wpływ na prezentowanie przestrzeni historycznej odegrało Wydawnictwo „Pojezierze”. Była to jedna z nielicznych instytucji, która utrzymywała się samodzielnie. Obok owych form instytucjonalnych w Olsztynie aktywnie działało również Polskie Towarzystwo Historyczne.

Irena Štutiniene (Uniwersytet Wileński) zaprezentowała referat *Badania kultury pamięci miast: aspekt socjologiczny*. Autorka stwierdziła, że okres badań socjologicznych pamięci zbiorowej można określić za Jeffreyem Olickiem jako socjologię produktu w kulturze pamiętania. Kultury pamięci z punktu widzenia socjologii należy badać jako produkty i praktyki pamiętania, podkreślając jej procesualny i konstruktywistyczny charakter. Natomiast, aby postrzegać kultury pamięci jako proces, należy wziąć pod uwagę relacje pomiędzy trzema jej elementami tj.: producentem, produktem i odbiorcą.

Drugi panel zatytułowany *Podstawy źródłowe badań kultur pamięci miast* otworzyła Magdalena Żmijkowska (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie) referatem *Przestrzeń miejska jako obszar komunikacji społecznej. Szata ideologiczna miasta*. Wyjaśniła, że szata ideologiczna jest adaptacją sformułowanego przez Aleksandra Wallisa terminu – szata informacyjna miasta, której istota polega na licznej rzeszy nadawców i odbiorców, mnogości kanałów komunikacyjnych oraz ogromnej ilości przekazów. Szata ideologiczna miasta odgrywa bardzo ważną rolę w formowaniu się kultur pamięci, ponieważ kształtuje pamięć społeczną, ale także niepamięć wobec symboli uznanych za wrogie.

Następnie głos zabrał Andrzej Staniszewski (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie), który w referacie *Media w badaniach kultur pamięci miast* omówił badanie struktury organizmu miejskiego jako przestrzeni życiowej i jego hermeneutyczną interpretację. Miasto stanowi przestrzeń zamkniętą. W tym obszarze badań należy dokonać interpretacji różnych typów aglomeracji, w różnorodnych kategoriach – toposu (np. artystycznego, urbanistycznego, architektonicznego). Prekursorem tego typu badań nad toposem miasta był Walter Benjamin. Zasygnalizował on, iż w badaniach miast i związanych z nimi cywilizacji niezwykle ważny jest aspekt antropologiczny, czyli czytanie miasta poprzez ludzi.

W prezentacji multimedialnej *Źródła do badań pamięci kultur pamięci miast na przykładach Kłajpedy i Olsztyna* Vasilijus Safronovas (Uniwersytet Kłajpedzki) stwierdził, że podstawą badań nad kulturą pamięci miasta jest pojęcie wzajemnej korelacji między obiektami badań, które można rozpatrywać w trzech płaszczyznach: społecznej, komunikacyjnej i symbolicznej. Połączenie tych trzech poziomów analizy pozwala odnieść się do komunikacji symbolicznej jako społecznego wyrażenia interesów grupy. Równoczesne istnienie kilku kultur pamięci w tym samym mieście daje możliwość zauważenia sprzeczności, powstających w środowisku komunikacyjno-społecznym w trakcie aktualizacji przeszłości.

Andrzej Rzempełuch (Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie) przedstawił wirtualną eskapadę po Olsztynie w postaci prezentacji multimedialnej *Architektura jak księga. Czytanie przestrzeni i zabudowy miasta na przykładzie Olsztyna*. Zestawił

miejsca pamięci w różnej konfiguracji i w rozmaitych kontekstach. W Olsztynie zachowało się tyle spuścizny architektonicznej i zabytkowej przestrzeni, że obejmuje i obrazuje ona cały okres istnienia miasta od połowy XIV w. Zwieńczeniem tego wystąpienia było zorganizowanie dla gości zagranicznych wycieczki po Olsztynie.

W ostatnim panelu *Badania kultury pamięci miast: wybrane przykłady*, referat o Grodnie wygłosił Felix Ackermann (Wilno/Berlin). Referent skupił się na nowych interpretacjach historycznych punktów odniesienia w czasach Związku Radzieckiego. Zarówno przed II wojną światową, jak i po niej, Grodno stanowiło przestrzenny, społeczny i symboliczny układ podlegający nieustannym przemianom. W swoim wystąpieniu referent odwołał się do pojęcia palimpsestu, przedstawiając różnorakie sposoby odczytywania znaków historycznych i kulturowych oraz zastępowania ich innymi.

Vasilijus Safronovas (Uniwersytet Kłajpedzki) w prezentacji multimedialnej *Kłajpeda* poruszył istotne fakty historyczne z życia miasta. Pod koniec epoki radzieckiej w Kłajpedzie wyodrębniły się dwie kultury pamięci – jedna ukształtowana jeszcze na podstawie społecznego podtrzymywania znaczeń „wszechzwiązkowych” oraz druga sformowana w oparciu o społeczne podtrzymywanie elementów przeszłości Małej Litwy. Jeszcze w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych dominował powszechnie wykorzystywany mit walki rewolucyjnej, zaś w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych przewagę uzyskały treści związane z historyczną wizją Małej Litwy.

Jako ostatnia wystąpiła Zivile Mikailiene (Uniwersytet Wileński). W referacie *Wilno sowieckie* przedstawiła, w kontekście historycznym, społeczne więzi funkcjonujące w stolicy Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Autorka zauważyła, że w okresie sowieckim Wilno stało się miastem litewskim nie tylko pod względem demograficznym, ale także kulturowym. Kulturę pamięci Wilna w tym okresie charakteryzują trzy poziomy: 1) implementacja oraz podtrzymywanie ogólnosowieckich wątków ideologicznych; 2) „wynalezienie narodowej tradycji socjalistycznej”; 3) inkorporacja w kulturze pamięci wybiórczo wybranych elementów historii i kultury narodowej.

Po wystąpieniach referentów przeprowadzono dyskusję nad poruszonymi problemami metodologicznymi oraz wariantami realizacji projektu badawczego. Warsztaty stanowiły ciekawą formę wymiany myśli i poglądów dotyczących badań kultur pamięci w Olsztynie i Kłajpedzie. Dowiodły, że zagadnienia te są ważne i istotne zarówno w skali ogólnonarodowej, jak i dla społeczności lokalnych. Na zakończenie warsztatów organizatorzy zapowiedzieli kolejne tego typu spotkania, tak aby stworzyć badaczom zajmującym się kulturami pamięci stałe forum wymiany informacji i doświadczeń.